

ÜST-ANLATILARA 'İNANMAZLIK' ÇAĞINDA BİLİMİN OLANAĞI

Ömer Faik ANLI

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü

Öz

Bu çalışmada Aydınlanma'dan bu yana modern insanın başat entelektüel uğraşı olarak görülen bilim postmodern eleştiri bağlamında incelenecektir. Özellikle Lyotard, Feyerabend ve Rorty'nin yaklaşımları çerçevesinde bilimin bir "üst-anlatı" olarak konumu ve postmodern durum içerisinde olanağı sorgulanacaktır. Postmodern düşüncenin *doğruluk* (hakikat), *nesnellik* ve *rasyonalite* kavramlarına yönelik eleştirisinin 'bilim' etkinliğinin olanağını ortadan kaldırıp kaldırmadığı sorusuna genel bir yanıt vermeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler : postmodernizm • bilim • hakikat (doğruluk) • üst-anlatı • Lyotard

Possibility of Science in the Era of Incredulity Towards Meta-Narratives

Abstract

In this paper, science which was seen as the principal intellectual act of modern man since the Enlightenment will be investigated in the context of postmodern criticism. Specially, the possibility of science as a meta-narrative in the postmodern condition will be questioned within the framework of Lyotard, Feyerabend and Rorty. And also, this paper aims to reveal the general answer for the postmodern critics of notions of truth, objectivity and rationality whether annihilate the possibility of science or not.

Keywords : postmodernism • science • truth • meta-narrative • Lyotard

Giriş

J. F. Lyotard, Postmodern Durum adlı eserinde bilgiyi meşrulaştırmak için başvurulan metaanlatıların (üst-anlatıların) krizine değinerek 'postmodern'i "metaanlatılara [üst-anlatılara] yönelik inanmazlık (incredulity)" olarak tanımlamakta ve bu inanmazlığın da bilimlerdeki ilerlemenin bir ürünü olduğunu savlamaktadır. Bu, "meşruluğun metaanlatısal [üst-anlatısal] aygıtının eskimişliğine" karşılık gelen bir kriz durumudur. (Lyotard, 2000, s. 11, 12) Üst anlatıları metafizik söylemler ya da mitler olarak gören yaklaşım, bu dönemin geride kaldığını ve ancak metafizik söylemlerde ısrar edenlerin bir kriz içerisinde olabileceğini öne sürmüş olsa da krizin kendisini belirgin olarak gösterdiği alan epistemoloji olmuştur. Bu kriz şöyle betimlenebilir: Bilginin tanımı, doğruluk ölçütü ve buna bağlı geçerlilik ölçütleri bilgi ifadesinin (ya da bir bilgi iddiasının) kendinde taşıdığı nitelikler değil, ifadenin kendileriyle

bilgi olarak tanımlandığı ve nitelendirildiği dışsal tanımlar ve ölçütler durumundadır. Buna bağlı olarak bir ifadenin 'bilgi' olduğu, 'doğru' ya da 'yanlış' olduğu belirlenimleri ifadenin kendisine gönderimi değil, o ifadenin niteliklerinin belirlendiği bir üst tanımlar ve ölçütler sistemine gönderimi gerekli kılmaktadır. Bu durum, Platon tarafından, 'temellendirilmiş doğru inanç (sanı)' [Theaitetos 201d] biçiminde tanımlanmış bilginin temellendirilme talebinin açığa çıkardığı bir gerekliliktir. Bu temellendirme ihtiyacı bilginin ayırt edici (belirleyici) özelliği olan 'doğruluk'un tanımlandığı her dizge için geçerlidir. Bir ifadenin (ya da bir kuramın) doğruluğunu belirleyen tanım ve yöntemleri içeren 'kuramlar' ya da dizgeler hangi tanımlara ya da yöntemlere göre 'doğrulanacaklardır'? Bu soru, 'doğruluk' kavramının konu edinilmesinden bu yana sorulan temel bir soru olsa da günümüzdeki sorulma bağlamı bilimin ve bilimsel bilginin otoritesine yöneliktir. Çünkü bilimsel bilginin kendisinde taşıdığı düşünülen 'doğruluk' özelliğinin, bilimin gelişiminin bir sonucu ve 'bilimsellik'in bir gereği olarak geride bırakılmış olan üst-anlatılara başvurmadan nasıl meşrulaştırılacağı çok ciddi bir sorudur. Bu soruya yanıt verilmeden, bilimsel bilginin diğer ifadelerden ve bilim etkinliğinin diğer entelektüel uğraşlardan (ya da 'yaşam biçimleri'nden) neden daha 'üstün' olması gerektiği sorusu da cevaplandırılmayacaktır.

Lyotard'ın ifade ettiği bilimlerdeki gelişme (ilerleme), 16 ve 17. yüzyıllarda başlayan ve deneyim yoluyla doğrulanabilir olmayan ifadelerin bilgi tanımının dışında bırakılması ile bilimin konusunun ve yönteminin netleştirildiği Aydınlanma ve Bilimsel Devrim dönemlerinin sonucudur. Bilimi bilim-olmayandan ayırmak, bilimsel hipotez ya da kuramların geçerliliklerini belirlemek için daimi, sabit standartların var olduğu ve bu standartların güvenilir ve sağlam bilgi için temel oluşturduğu düşüncesi bu gelişmenin itici gücüdür. Temellere dayalı, doğrulanabilir (ya da yanlışlanabilir) bilgi, bilimsel bilginin karakteristiği olarak sunulurken, bilgi – bilgi-olmayan ayrımının ölçütü haline getirilmiştir. Böylelikle 'doğru bilgi'nin üretim süreci ya da etkinliği olarak 'başarı' elde eden bilim, insan yaşamında diğer entelektüel uğraşlar arasında başat bir yer edinmiş ve bilimsel yöntem ile elde edilmemiş ya da bilimsel olarak sınınamaz olan 'bilgi iddiaları' metafizik (bir anlamda da üstanlatı) olarak nitelendirilerek reddedilmiştir. Paul Feyerabend'in ifadeleri ile,

Birinci Dünya bilimi; Avrupa'daki bilimsel devrimden doğmuş olan ve halihazırda dünyanın dört bir yanında üniversitelerde ve teknoloji kurumlarında öğretilip uygulanmakta olan bilim, bize sayısız fikir ve teknolojik başarı armağan etti. Ona çoğunlukla "akılcılık" [intellectualism]

denen, bilimin sistematik ve açıkça belirlenebilir bir tarzda üretildiğini ve diğer tüm gelenekleri hükümsüz kıldığını öne süren bir ideoloji eşlik ediyor. Bir bilimsel yöntem vardır; dünyanın neye benzediğini ve onu ihtiyaçlarımıza uygun şekilde nasıl değiştirebileceğimizi keşfetmemize yardımcı olur. (Feyerabend, 1999, s. 7)

Doğru, değer ve gerçekliğin genel ve kapsamlı spekülatif tanımları olarak görülebilecek metafizik söylemler (üstanlatılar) yerlerini bilim ve bilimsel yönetime bırakmak durumunda kalmışlardır. Fakat postmodern durum içerisinde, bilimin kendi gelişimi sonucunda geçerliliklerini sorunsal haline getirdiği üstanlatılara başvurmadan bilginin meşruluğunun nasıl sağlanabileceği ya da daha kökensel olarak 'gerçekliğin bilinmesi', 'evrensellik', 'nötr gözlem dili' gibi kavramlar ile yapılandırılmış 'bilim'in kendisinin bir üstanlatı ya da üstanlatısal bir aygıt olup olmadığı tartışma konusu haline gelmiştir. Eğer postmodern durum üstanlatılara inançsızlık ise, bilim kendisini bu 'inançsızlık'tan sakınabilecek midir? Bilimin üstanlatısal bir aygıt olduğu düşünülduğünde, böylesi bir kabulün pragmatizm ile örtüşebileceği görülecektir. Bu durumda karşı karşıya olunan kriz durumu, 'bilim aygıtının' yeni ihtiyaçlara ve bu yeni ihtiyaçların karmaşık ilişkilerinden oluşmuş 'çağdaş duruma' cevap verememesidir. Mevcut yapısıyla bilimin gerçekten işlevsiz kalıp kalmadığı sorgulanırken, bilimin işlevsiz kaldığı savını gerekçelendirmek üzere onun karşısına çıkartılan 'sorunların' gerçeklikleri ve bu 'sorunların' insanlığın mı yoksa belli bir kesimin mi sorunları oldukları ya da bilimin epistemolojik yapısı ile bağlantılı olup olmadıkları sorgulanmalıdır. Bu tartışmalar olmaksızın bilimin ya da bilimsel bilginin de bir meşruiyet krizi içerisinde olup olmadığı ve eğer bu kriz onu da kapsıyorsa bilim tanımımızı (ve hatta bilgi tanımımızı) değiştirmeksizin krizden çıkışın olanaklılığı konularında sonuca varmak söz konusu olamayacaktır. Bu çalışmada yukarıda betimlenen çerçeve içerisinde genel olarak postmodern eleştiri bağlamında, modern insanın başat entelektüel uğraşı olarak görülen bilimin bir "üstanlatı" olarak konumu ve postmodern durum içerisinde olanağı sorgulanacaktır. Özellikle postmodern düşüncenin doğruluk (hakikat), nesnellik ve rasyonalite kavramlarına yönelik eleştirisinin 'bilim' etkinliğinin olanağını ortadan kaldırıp kaldırmadığı sorusuna genel bir yanıt verilmeye çalışılacaktır.

Bilime Karşı Postmodern Eleştiri ve Meşruiyet Krizi

Lyotard, 1950 sonrası toplumların postendüstriyel çağa geçişleriyle kültürün postmodern olarak adlandırılan bir döneme geçiş yaptığını ve bu geçiş ile birlikte bilginin konumunun da değiştiğini ifade etmektedir. (Lyotard, 2000, s.16) Bununla birlikte aynı savın tersten okunması da olanaklıdır. Buna göre, 'bilgi'nin konumundaki değişim, bilginin üretim ve 'tüketim' süreçlerindeki değişimdir. Bu süreçte gerçekleşen 'bilgi' kavramının anlamsal değişimine bağlı olarak, toplumların modern olandan bir kopuş olarak tanımlanabilecek postmodern çağa geçiş yaptığı ifade edilmektedir. Bilgi kavramı bağlamında toplumsal yaşamı etkileyecek derecede bir değişimi olanaklı kılan, Aydınlanma ve Bilimsel Devrim ile birlikte bilimsel bilginin insanlara 'ileri'ye doğru yol gösterebilecek tek rehber olarak kabul edilmesi ve bilimin de bilimsel bilginin üretim süreci olarak tüm diğer entelektüel etkinlikler arasında ayrıcalıklı ve otoriter bir konuma yükselmesidir. Moderniteyle birlikte açığa çıkan bilimsellik anlayışı bağlamında, toplumun (bilimsel) bilgi ve bilim ideali çevresinde şekillendirilmesi, bilimin model alınarak bilimdeki 'ilerleme başarısı'nın diğer alanlara da yansıtılması amaçlanmıştır. Bilimsel bilginin 'yöntemli bilme'nin sonucu olarak açığa çıktığı ve ilerlemenin itici gücü olan bilimsel yöntemin özünün ne olduğunun açık ve ayırt edici biçimde keşfedilebilir, ifade edilebilir olduğu düşünülmüştür. Keşfedilecek, daha doğru bir ifadeyle, bilimsel etkinliğin kendisinden açığa çıkarılacak bu yöntem sayesinde hipotez ve teorileri bilimsellik bağlamında değerlendirmenin ve yargılamanın daimi ölçütlerinin bulunduğu savı, genel olarak tüm söylemler için bir ölçütün var olduğu düşüncesini de açığa çıkarmıştır. Bu ölçüt, bilim etkinliğinin ve onun ürünlerinin incelenmesi sonucu keşfedilebilecek olan, orada, bilimin kendisinde bulunan bilimsellik ölçütüdür. Bilimselliğin bu üst-çerçevesinin verili olduğu savı 'bilimsel toplum' düşüncesini desteklemektedir. Mesele, Amerika Kıtası'nın keşfedilmiş olması gibi, bilgi-Amerikasını da keşfedebilmektir. Bu yaklaşımın köktenci uygulaması, akıl - gelenek, akıl - otorite, akıl - inanç gibi karşıtlıkları (tesis edip) keskinleştirerek bilgi ve gerçeklik bağlamında tek ölçütün bilim olduğu savını temel alan bilimcilik ile sonuçlanmıştır. Buna karşın "bilimsel bilginin bir söylem türü olduğu," (Lyotard, 2000, s. 17) "bilimsel bilginin bilginin bütünlüğünü temsil etmediği ve başka tür bir bilgiye ilave olarak, onunla rekabet ya da çatışma içerisinde bir bilgi biçimi olarak varolduğu" (Lyotard, 2000, s. 26) kabulü bilimin ve bilimsel bilginin diğer söylem ya da anlatı türlerinden özce bir farklılığa ya da üstünlüğe sahip olup olmadığı tartışmalarına neden olmaktadır. Bu

tartışma süreci bilimsel bilginin ve bilimin kendisinin toplum içerisindeki konumunu ve toplum üzerinde olması gereken etkisini de sorgulanır hale getirmiştir. Bu, bilimin epistemolojik temelini ve bu temeli oluşturan tüm kavramların sorgulanma sürecidir. Bu durum “rasyonalite, bilgi, hakikat, gerçeklik, iyilik veya doğruluğun doğasının belirlenmesinde nihai olarak başvurabileceğimiz, sürekli, tarihsel olmayan bir matris veya çerçevenin varlığına veya olması gerektiğine ilişkin temel kanaat” (Bernstein, 2009, s. 11) olarak tanımlanan objektivizmin sorgulanır hale gelmesinden başka bir şey değildir. Bu sorgulamanın konu edindiği bilim idealinde, Auguste Comte ile açık ifadesini bulan ve doğa bilimlerinin (‘Bilim’ olarak kabul edilen ve bilimin birliğini sağlayan modelin) kavramlarının ve yönteminin toplumsal gerçekliğe de uygulanarak bir toplumbilimin (insan bilimlerinin / sosyal bilimlerin) olanaklı kılınması projesi açığa çıkmıştır. Fakat sosyal bilimlerin kendi gelişim süreçlerine bağlı olarak sosyal bilimlerin nesnesine uygun yöntem arayışı, bu bilimlerin konu edindiği alanda doğa bilimlerinin işleyişinde rastlanılmayan indirgenemez farklılıklar, genelleştirilemeyen tikellikler ve bunlara bağlı olarak da “bilimsel yöntemin” nesnesine uymaması gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Bu yeni durum, çağın öncül entelektüel etkinliği olarak görülen bilimi biçimlendiren genel bilim idealini ve bilimsel yöntemin birliğini tartışmalı hale getirmiştir. Bir başka deyişle, doğa biliminin başarısına öykünerek topluma ve insana ilişkin nesnel bilgi elde edilmesine yönelik amaç ile başlayan süreç genel olarak bilginin nesnellüğünün sorgulanması ile sonuçlanmıştır.

Postmodern olarak adlandırılan ve ortaya çıkmasında bu tartışmanın önemli bir rolünün olduğu dönemin tanımlayıcı özelliklerinden biri, modernitenin temellerinden biri olan bilim ve bilimsel bilgi de dahil olmak üzere hemen her şeyin değerinden ve önceki hiyerarşik üst konumundan düşürülmesi ve genel olarak temel düşüncesinin sorgulanmasıdır. Bu sorgulamanın en güçlü formu içerisinde açığa çıkan görelilik (rölativizm), ‘temel’ olarak görülen kavramların “nihai tahlilde spesifik bir kavramsal şemaya, teorik çerçeveye, paradigmaya, hayat biçimine, topluma veya kültüre göre anlaşılması gerektiğini” savunur ve bu tür kavramsal şemaların indirgenemez çoğulluğunun kabul edilmesi gerektiğini ileri sürer. (Bernstein, 2009, s. 12) Bu bağlamda koşulsuz temellerini kaybetmiş olan bilgi artık değerinin asli kaynağı olan gerçekliğin bilgisi (hakikat) olmak iddiasından uzaklaşmakta, bir temel olarak gerçekliğe ilişkin ne-lik sorusuna verilen yanıt ancak perspektifsel ve görelî bir değer taşıırken, bilginin gerçekliğe uygulanış yöntemleri ve sonuçları başat bir değer haline

gelmektedir. Lyotard'ın ifadeleri ile, bilgi kullanım değerini kaybetmekte ve kendinde bir amaç olmaktan uzaklaşırken bir ekonomik değer formuna dönüşmektedir. Böylelikle de bilginin kazanılmasının zihinlerin yetiştirilmesi sürecinin ayrılmaz parçası olduğu düşüncesinin modası geçmektedir. (Lyotard, 2000, s.20)

Üretim ve tüketim modellerine yönelik yapılandırılmış bir bilim idealizasyonu bilimi toplumsal hayatta tutmaya devam eden işlevsel bir model olarak mümkün olsa da modernitenin bilgi ve bilim idealini sahiplenmek isteyen çağdaş bilim bu tartışmalar bağlamında işe yararlılığından önce meşruluğunu kanıtlamak durumunda kalmaktadır. Bu olmaksızın bilimsel düşünce ile ilkel zihniyet arasında özce bir eşdeğerlilik olduğuna ve farkın uygulama ve pratikte açığa çıktığına ilişkin sava karşı gelebilmek olanaklı olmayacaktır. Bu durumda (buna postmodern durum diyecek olursak) bilimsel düşüncenin karşıtı olan ya da bilimsel düşüncenin karşıtı olduğu bir şeyden söz edebilmek de olanaksızdır. Artık karşıtlıklar, çelişkiler, hiyerarşik dizilimler ve ilerleme gibi şeyler yoktur. Söz konusu olan 'indirgenemez farklılık', 'tarihsellik', 'olumsallık', 'tercihler', 'eşdeğerlilik' ve 'ortak-ölçülemezlik'tir. "Buna göre bilimsel bilgi temelinde anlatsal bilginin, anlatsal bilgi temelinde bilimsel bilginin geçerliliğini ve varlığını yargılamak mümkün değildir. Geçerli ölçütler farklıdır. Bütün yapabileceğimiz, tıpkı gezegen ya da hayvan türlerinin farklılığında yaptığımız gibi, söylemsel türlerin farklılığındaki şaşkınlığa bakmaktır." (Lyotard, 2000, s. 64) O halde 'ilkel zihniyet' ifadesi bile postmodern öncesi anlayışın hiyerarşik yapısının olanaklı kılacağı ve bu durumda anlamlı bir biçimde kullanılmayacak bir ifadedir. Postmodernitenin perspektivizm, görelilik, eşdeğer söylemler çoğulluğu gibi savlar ile açığa çıkardığı (ya da ürettiği) meşruiyet krizi karşısında ya bilgi temelli hiyerarşik ve otoriter yapının meşruiyeti haklılandırılarak bilimsel bilginin 'yalnızca seçeneklerden biri' olmadığı ve meşruiyet krizinin yapay (ya da amaçlı bir üretim) olduğu gösterilmeli ya da bu kriz ortamında bilimin ve bilimsel bilginin göreliliği, bağlamsal yeri ve sınırları belirlenerek bilimin gerçekliğin bu sınırlı alanının dışına taşamayacağı ve bütünsel gerçeklik bağlamında ayrıcalıklı ve asli olmadığı kabul edilmelidir.

Hakikat (Doğruluk), Dil Oyunları ve Dilsel Görelilik İlkesi

Postmodern durumda bilim ‘Hakikat’¹in otoritesine sahip değildir, çünkü böylesi bir durumda tek bir ‘Hakikat’ değil, bağlamsal ve görelilik hakikatler çokluğu söz konusudur. Buna karşın, Feyerabend’in ifadesi ile *Birinci Dünya bilimi* ‘olası’² hakikatler çokluğunu ortadan kaldırmamanın aracı ya da zemini olarak işlev görmüştür. Feyerabend bunun nedeninin diğer hakikat iddialarının iflası değil, Birinci Dünya bilimini uygulayan toplumların daha büyük askeri güce sahip olmaları olduğunu iddia etmektedir. Ona göre, “yerli” toplumların kıtlık ve iklim sorunlarıyla, doğal afetlerle baş etme usulleri ve bunlara yönelik bilgi biçimleri çürütülmek [yanlışlanmak] şöyle dursun, sömürgeciler tarafından üstünkörü bir tarafa kaldırılıp atılmıştır. (Feyerabend, 1999, s.8) Oysa yapılması gereken öncelikle bilimin diğer hakikat iddialarına karşı ve bunun da ötesinde kendinde bir meşruiyete sahip olduğunun gösterilmesidir. Bu bağlamdaki meşruiyet krizi ya da meşrulaştırılabilirlik sorunu Lyotard’ın üstanlatılar olarak kavramsallaştırdığı söylemlerin temel özelliklerine bağlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Lyotard her ne kadar bilgi ve bilimsel bilgi arasında ayırım yapmış ve bilimi gönderimde bulunduğu nesnelere açık gözlem şartlarında elde edilebilirlik koşulunu sağlayan düzlemsel önermelerden oluşmuş bir alt bilgi kümesi olarak tanımlamış olsa da (Lyotard, 2000, s. 50), bu tanımlama alt kümenin meşruluğunun kümede içermemiş koşullara bağlı olması gibi bir sorunu da açığa çıkarmıştır. İşte tam da bu sorun bilimin meşruluğunu sağlayan epistemolojik çerçevenin (epistemoloji kuramının / üstanlatısının) meşruluğu ve Lyotard’ın daha önce değinilen ifadesi ile “inanılabilirliği” sorununu açığa çıkarır. Eğer epistemoloji bilime dışsal bir dayanak sağlıyorsa ve kendisi asli olarak anlatsal bir yapıdaysa bu bilimin meşruluğunun anlatsal yapılara bağlı olduğunu gösterecektir. Diğer taraftan epistemoloji bilime içkin ve onun için özsel hangi epistemolojinin bilimsellik niteliğini kazandırdığı ve farklı epistemolojilere dayanan kuramların bilimsel olup olmadığı ya da birden fazla epistemolojinin söz konusu olmasına bağlı olarak farklı bilimlerden söz edilip edilemeyeceği soruları açığa çıkacaktır. Bu sorunun postmodern eleştiri bağlamındaki açık teşhisini, Lyotard’ın *Bilimsel Bilginin Pragmatikliği* (Lyotard, 2000, s. 59) başlığı altında verdiği örnek üzerinden açığa çıkarmak mümkündür. Bir önermenin bilimsel olarak kabul

¹ Burada ‘Hakikat’ terimi gerçekliğin ona uygun ifadesi ya da bilgisi anlamında kullanılmaktadır.

² “Olası”dır, çünkü meşruiyet tartışması sonuçlandırılmadan tek bir hakikatten mi yoksa eşdeğer ya da hiyerarşik hakikatler çoklusundan mı söz edilebileceği belirsiz kalmaktadır.

edilebilirliğine ilişkin ilk koşul, önermeyi ifade eden kişinin, bu önermenin doğruluğunu kanıtlayabilir ve çelişik ya da karşıt önermeleri yanlışlayabilir olmasıdır. Fakat bu kanıtlamanın (ya da doğrulamanın) ve yanlışlamanın anlamı, koşulları ve uygulamada izlenecek yol, önermenin ifade edilışinden önce belirlenmiş olmalıdır. O halde bu prosedürü belirleyen söylem (kuram ya da anlatı) bilimsel önermeyi belirlemek bağlamında temelde yer alır ve önermeye bu bağlamda önceldir. İkinci koşul önermenin alıcısının (önermenin bilimsel olup olmadığını denetleyen kişinin) bu temel ve öncel söylemi kullanabilir olması ve bu yolla ileri sürülen önermenin bilimselliğini denetleyebilir olmasıdır. O halde alıcı, göndericinin bilimsel etkinliğı hakkındaki tüm detayları bilmesey ya da tekrarlayabilir olmasa da bilimsellik ölçütlerini denetleyecek bilgiye sahip olmalıdır. Bir başka deyişle ikinci koşul da ilk koşulda dile getirilen temel söyleme gönderimde bulunmaktadır.

Temeldeki epistemolojik söylem (uygunluk kuramı) doğruluğun belirlenmesine ilişkindir ve gerçekliğin örtük olarak tanımlanması bağlamında ontolojik bir boyut da içermektedir. Sorun tam da bu söylemde açığa çıkar. Örneğin, gezegenlerin izlediğı yol (gönderilen / bilimsel önermenin ifade ettiğı şey) Kopernik'in önermesinde gerçekte olduğı hali ile uygunluk içerisinde 'ifade edilmiş' olmalıdır.

Fakat Kopernik'inkiyle aynı düzeydeki önermeler aracılığıyla bilinebilen uygunluk kuralı sorunsal olmaktadır. Söylediğim doğrudur çünkü doğru olduğunu kanıtlıyorum –peki ama hangi türden bir kanıt vardır ki benim kanıtım doğru olmaktadır? (Lyotard, 2000, s. 59-60)

Doğruluk (doğrulanabilirlik) ölçütünü belirleyen söylemin (kuramın) doğrulanabilmesi nasıl olanaklı olacaktır? Bu durum bilimin kendisini arındırmaya çalıştığı metafiziğin (anlatının) 'bilim'e geri dönüşü müdür? Richard Rorty'ye göre bu bir geri dönüş değil, orada-dışarıda keşfedilmeyi bekleyen bir 'Hakikat'in olduğunu varsayan geride kalmış bir çağın dilini (dil-oyununu) kullanma ayartısına kapılmak ve o dilin açığa çıkardığı sorunları çözmeye çalışmaktır. Oysa yapılması gereken sorunları açığa çıkaran dil-oyununun feshedilmesi ve yeni bir oyuna geçilmesidir. Bilim, kendisini 'eski safsataları ortadan kaldıran' ve 'gerçekliğı gerçek şekli içerisinde bilen' bir üst-anlatı ya da üst-anlatıları temelsizlikleri nedeniyle değerden düşüren ve bilgi alanının dışına sürgün eden nihai bir etkinlik ya da bir temel-söylem olarak değil, içkin kuralları tarafından biçimlendirilmiş bir dil-oyunu olarak konumlandırılmalıdır. Buna göre bilim, gerçekliğı gerçek şekli içerisinde bilmek, gerçekliğe

uygun, onu yansıtan önermeler ifade etmek, 'Hakikati' keşfetmek gibi amaçların formüle edildiği geçmiş anlayışın dili yerine kendisini dil oyunları anlayışının terminolojisi içerisinde yeniden tanımlamalıdır.

Bu terminolojinin başat kavramı olan *dil oyunu* kavramını Wittgenstein şu şekilde ortaya koyar: "*Dil ile dilin örüldüğü eylemlerden oluşan bütüne de 'dil-oyunu' diyeceğim.*" (Wittgenstein, 1998, s. 15) Bu bütün içerisinde dile ilişkin farklı uygulamalar, kullanımlar, edimsellikler ise 'dil-oyunları' olarak adlandırılmaktadır. Yine Wittgenstein'in ifadesi ile, "(...) 'dil-oyunu' terimi, dili konuşmanın, bir etkinliğin ya da bir yaşam biçiminin parçası olduğu olgusunu öne çıkartma anlamına gelir." (Wittgenstein, 1998, s. 24) Ancak dil, parçalar olarak dil oyunlarının bir toplamı değildir. Bir başka deyişle, dil oyunları bir bütünün ilişkisel parçaları ya da *bir yap-boz bulmacasının parçaları* olarak değil, bir alet kutusu içerisindeki farklı aletler ya da daha genelde farklı aletler içeren alet kutuları gibi işlev görmektedirler. Rorty'ye göre, "alternatif sözcük dağarlarını [dil oyunlarını] bir bulmacanın parçaları gibi ele almak, tüm sözcük dağarlarının vazgeçilebilir ya da öbür sözcük dağarlarına indirgenebilir olduğunu, ya da tüm öbür sözcük dağarlarıyla tek bir büyük birleşik sözcük dağarı içinde birleştirilmeye elverişli olduğunu varsaymak demektir." (Rorty, 1998, s. 35) Bu varsayıma karşıt olarak Wittgenstein'da dil bir oyunlar ailesi olarak tanımlanır ve dilin sözcükleri, bağlama ve kullanılan alana göre değişik anlamlar alırlar. Wittgenstein'a göre, dille birlikte birtakım eylemler de açığa çıkmaktadır ve dil ile eylemler arasında bir bütünlük vardır. Bir dilsel yapıyı anlamak, onun hangi eylemlerle kullanıldığını ya da ona hangi eylemlerin eşlik ettiğini bilmek demektir. Dilin bu edimselliği ve dilin bir idealite değil de öğrenilen bir pratik olması, dil ile özneler-arasılık ve gelenek kavramları arasında da bir bağlantı kurmakta ve pratikle beraber insansal ihtiyaçları, kullanımı ön plana çıkaran pragmatizmin anlam yaklaşımı ile örtüşmektedir. Bu nedenle Wittgenstein'a göre, sözcükler '*bir alet kutusundaki aletler*' gibi işlev görmektedirler. Oysa geleneksel anlayış, dilin gerçek dünyayı yansıtan bir ayna olduğudur. Rorty, temsilci, özcü, temel arayıcı felsefe olarak nitelendirilebilecek "epistemoloji merkezli felsefe" ya da "Kartezyen-Lockeçu-Kantçı felsefe" olarak atıfta bulunulan felsefeyi, bu tür felsefenin etrafında şekillendiğini düşündüğü *Ayna Metaforu*'nu serimleyerek ve detaylı bir eleştiriye tâbi tutarak ele almakta ve felsefi projesinde bu metaforun yapıya kavuşturduğu konuşma biçiminin doğurduğu sorunları göstermeye çalışmaktadır. Bu girişim, aynı zamanda, -neredeyse- bilgi iddiasını meşru kılmaya çalışan tüm

bir felsefe tarihinin eleştirisidir. Rorty'nin ortaya koyduğu eleştiri, ayna metaforu çevresinde oluşturulmuş olan felsefenin, düşünme biçiminin yanlışlanmasını değil, onun tarihselliğinin gösterilmesini ve buna bağlı olarak da doğurduğu sorunsalların ezeli ve ebedi olmadığını açığa çıkarılmasını amaçlar. Diğer bir anlatımla,

Dünyanın orada, dışarıda olduğu iddiasıyla hakikatin orada dışarıda olduğu iddiası arasında bir ayırım yapmaya ihtiyacımız var. Dünyanın orada, dışarıda olduğunu, bizim yaratımımız olmadığını söylemek, sağduyuya yaslanarak mekân ve zamandaki şeylerin çoğunun insani zihinsel durumları içermeyen nedenlerin sonuçları olduğunu söylemektir. Hakikatin orada, dışarıda olmadığını söylemek, basitçe, tümcelerinin olmadığı yerde hakikatin de olmadığını, tümcelerinin insan dillerinin öğeleri olduğunu ve insan dillerinin insan yaratımları olduğunu söylemektir. (...) Dünyanın yanı sıra hakikatin de orada, dışarıda olduğu önermesi, dünyanın kendine ait bir dile sahip bir varlığın yaratımı olarak görüldüğü bir çağın mirasıdır. (Rorty, 1995, s. 26)

Bu yaklaşıma göre dünya (gerçeklik) kendisini, kendi inisiyatifi ile olgular denilen ve tümce biçimi taşıyan öğelere bölmez. Bu bölümlenmeleri ya da bağlamsal sınırlandırmaları kuramlar ya da genel anlamı ile söylemler yapar. Feyerabend'e göre de, "Bir şeyin yaratılmasıyla o şeyin doğru bir düşüncesinin yaratılıp anlaşılması çoğunlukla bir ve aynı bölünemez sürecin parçalarıdır ve süreci bir yerde durdurmadan bunları birbirinden ayırmak mümkün değildir." (Feyerabend, 1999, s. 42) Oysa yerleşik bilim idealizasyonunda kuramların başarısının olgulara deney ve gözlemlerle başvurulması ile ölçüldüğü ve kuram ile olgudan sağlanan verilerin uyuşmasının kuramı güçlendirdiği, uyuşmazlığın ise kuramı tehlikeye attığı biçiminde bir tasarım ortaya koyulmuştur. Olgulara başvuru bağlamında metodolojik olarak gözlemin önceliğine yapılan katı vurgu bizzat bilimsel devrimi gerçekleştirenler tarafından bilim etkinliğinin olanaklı olabilmesi için yumuşatılmaya çalışılmıştır. Öyle ki Kopernik Kuramı'nı çürütmek ve dünyanın hareket etmediğini 'kanıtlamak' için kullanılan yöntem de katı bir olguya başvuru yöntemidir. Buna göre 'gözlem' yüksekten bırakılan ağır cisimlerin yer yüzeyine kadar düz ve dikey bir çizgide hareket ettiğini gösterir. Bu gözlem Dünya'nın hareketsizliği lehine çürütülemez bir kanıt olarak gösterilmiştir. Çünkü gözlem sonucu elde edilmiş, deneysel bir kanıttır ve bir 'olgu'ya dayanmaktadır Galileo bu gözlemin duyusal içeriğini kabul eder, fakat ardından şu ifadeleri kullanır: "(...) asla kayanın dikeyden başka bir şekilde düştüğünü görmediğim ve görmeyi de ummadığım gibi... diğerlerine de böyle görüldüğüne inanmıyorum. Öyleyse hepimizin üzerinde anlaşığı görünüşü bir tarafa koyup,

aklın gücünü kullanarak onun bir gerçek mi yoksa bir yanılgı mı olduğunu saptamak daha uygun olur.” (Galileo’dan aktaran Feyerabend, 1999, s. 85) Eğer gözlemin ‘gerçekliği’ o gözleme dayalı olmaksızın sorgulanacaksa ve bunun için de ‘aklın gücüne’ başvurulacaksa bu ‘sorgulamadan’ ya da bu ‘yorumdan’ bağımsız kendinde her ne ise o olan bir ‘olgu’dan söz etmek olanaklı mıdır? Kopernik Kuramı’na göre yüksekten yeryüzüne doğru bırakılan cismin hareketi “düz ve dairesel karışımı” bir hareket olmalıdır. Ancak bu kuramda ‘hareket’ kavramıyla gözlemcinin görsel alanı içindeki belli bir görünür işarete göre hareketi ya da gözlenen hareketi değil, daha çok Güneş sisteminde veya (mutlak) uzaydaki hareketi, yani “gerçek hareketi” kastedilmektedir. (Feyerabend, 1999, s. 88) O halde gözlem önermesi içerisindeki ‘hareket’ terimi kuramın ‘hareket’ kavramını anlamlandırmasına bağlı olarak anlam kazanmaktadır.³ Bu bağlamda olgu kuramdan bağımsız değilse, gerçekliğe ilişkin tüm olgu belirlenimlerinin kuram ya da söylem yüklü ve belirli kuram ya da söylemlere görece olduğu sonucuna ulaşılabilecektir. Daha genel olarak bu durum “dilsel görelilik ilkesi” olarak ifadesini bulmaktadır. Buna göre, “(...) gramerleri belirgin bir farklılık gösteren dillerin kullanıcıları yararlandıkları gramerlerin etkisiyle farklı tür gözlemlere ve –dışsal olarak benzer gözlem eylemlerinde- farklı değerlendirmelere yönelirler ve bu yüzden eşdeğer gözlemciler değillerdir, aksine ister istemez şu veya bu ölçüde farklı dünya görüşlerine varacaklardır.” (Feyerabend, 1999, s. 262)

Bu ilkedan iki farklı yorum türetmek olanaklıdır. İlk yoruma göre, aynı grameri (dili / dil oyununu) kullanmayan ya da aynı oyunu oynamayan gözlemciler farklı oyunlara görece olan farklı gerçeklikleri deneyimleyeceklerinden benzer eylemlerde bulunsalar da aynı gerçeklikten söz etmiyor olacaklardır. Ontoloji de ifadesini dilde bulduğu için, ‘gerçeklik’ için öne sürülen tüm ontolojik zeminler dile görece olacaktır. Diğer bir deyişle Newton’un dünyası ile Aristoteles’in dünyası aynı dünya değildir, çünkü olaylara biçim veren tek ve ana kaynak dildir. Buna göre, bağlamsal kuramlar / dil oyunları üstü nötr bir gözlem / referans dili olanaklı değilse, bir başka deyişle tüm oyunlar için ortak tek bir gözlem dilinin varoluşu olanaksızsa, neyin gerçek ya da doğru olduğu sorusunun verili bir kavram çerçevesinden

³ ‘Gözlem terimleri’ ile ‘kuramsal terimler’ ayrımı da sanıldığı kadar keskin değildir. Feyerabend’e göre, “deney kuramsal varsayımlarla birlikte ortaya çıkar, onlardan önce değil; ve kuramsız bir deney, tıpkı (sözüm ona) deneyimsiz bir kuram gibi anlaşılabilir bir şeydir: duyumsayan bir öznenin kuramsal bilgisinin bir kısmını yok edin, tamamen yönünü kaybetmiş ve en basit eylemleri bile yapmaktan aciz birisiyle karşılaşacaksınız.” (Feyerabend, 1999, s. 191)

(paradigmadan, oyundan, sözcük dağarından) bağımsız bir şekilde cevaplandırılmayacağını söylemek mümkün görünür. Bunun bir adım ötesi, hiçbir şeyin bu tür çerçevelerden bağımsız varolamayacağını telkin eden bir idealizm olacaktır.

İkinci yoruma göreyse, önemli derecede farklı diller kullanan gözlemciler *aynı* fiziksel dünyadan, *aynı* fiziksel şartlar altında farklı olgular ortaya koyarlar ve benzer olguları farklı kavramsal şemalara göre farklı formlarda düzenlerler. Buna göre Aristoteles'in belirlenimleri eski bir kavramsal şemanın bugünkü dilde geçerliliğini yitirmiş tuhaf ifadeleridir. Newton'un dili ise Aristoteles'inki ile aynı olan gerçekliğe uygulanan farklı bir kavramsal şemadır. Aristoteles'in dili ile ilişkilendirilmemiş olan şeyler bu dil içerisinde ilişkilendirilmiş ve 'olgu' olarak belirlenmişlerdir. İnsandan ve onun dilinden bağımsız bir gerçeklik olsa da insanın ona yönelimi ve onu anlamlandırması ve bu bağlamda bilgi elde etmesi dil dolayımında gerçekleşir Kuhn'a göre de, "paradigma değişiklikleri gerçekten bilim adamlarının, araştırma ile bağlanmış oldukları dünyayı farklı şekilde görmelerine neden olur. (...) Bilim adamının dünyasında önceden ördek sayılan nesnelere devrimden [paradigma değişiminden] sonra tavşan oluverirler." (Kuhn, 2000, s. 175) Aristoteles'in dünyasında "engellenmiş düşme" olarak tanımlanmış 'olgu', Galileo'nun dünyasında bir sarkaçtır. Anlamli bir dünyadan ya da o dünyanın anlamli bir ögesinden bahsetmek kendinde gerçekliğe uygulanmış bir dilden (dil oyunundan / paradigmadan) bahsetmek ya da onu kullanmak demektir. Bu yaklaşım, kendinde gerçeklik bağlamında geniş anlamıyla bir temel olarak değişmez ussal bir yapının a priori kategorilerinden ve idealarından arındırılmış ve –dilin (farklı dil oyunlarında farklılaşan biçimde) gerçeklik anlayışını kökten koşulladığı ve farklı fenomenal dünyalara neden olduğu savı ile- dile yönelmiş bir Kantçı tavrıla yaklaşmaktadır.

Her iki yorum farklı derecelerde olsa da kökensel bir görelilik durumu ortaya koymakta, biri idealizme daha yakinken diğeri naif realizm ile uygunluk göstermektedir. Ontolojik konumlanışlarından bağımsız olarak her iki yaklaşımda da *Dilsel Görelilik ilkesinin* açığa çıkardığı sonuca göre olgular, kuramlar ya da söylemler arası nötr hakikat (doğruluk) ölçütleri değildirler. Aynı nedene dayalı olarak, ne kadar söylem ya da kuram varsa o kadar da bağlamsal hakikat söz konusudur. Böylesi bir çoğullukta, otoritesini insani ya da toplumsal bir yapı yerine gerçekliğe (ya da Hakikat olmaya) dayandıran bir söylem açık bir sınır ihlali yapmış olacaktır. Kuramsal otoritesine ve içkin standartlarına dayanarak diğeri söylemlerde ya da pratiklerde çeşitli kusurlar, yanlışlar "keşfettiğini" savlayan herhangi bir söylem, aslında

meselenin iki söylemin ya da pratiğin birbirine uymaması olduğunu bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde örtme girişiminde bulunmaktadır. Bununla birlikte insani olmayan bir dil düşüncesini temele almak (doğanın matematik dil ile yazılmış olduğu kabulü gibi), dünyanın kendisini kendi insiyatifi ile olgulara böldüğünün kabul edilmesi sonucuna varacaktır. “Eğer bir kimse kendi kendine varolan [self-substitent] olgular nosyonuna yapışıp kalırsa, o vakit ‘hakikat’ sözcüğünü büyük harfle yazmaya ve hakikati ya Tanrı’yla ya da Tanrı’nın projesi olarak dünyayla özdeş bir şey olarak ele almaya başlamak kolaydır. O zaman da birisi, sözgelimi Hakikatin yüce olduğunu ve bir gün egemen olacağını söyleyecektir.” (Rorty, 1995, s. 26) Postmodern eleştiri bu bağlamda dinsel hakikat söylemi ile bilimsel hakikat söyleminin, hakikatin egemen kılınması amacıyla birleştiği yönündedir. Buna göre, gerçekliğin gerçek şekli içerisinde bilinmesiyle, bu bilgi (hakikat) doğrultusunda toplum ve bireylerin biçimlendirilmesinin amaçlanması ve tarihin bu amaca doğru ilerlediği düşüncesi “yüce hakikat”ın tarihin belirli bir aşamasında gerçekleşeceği düşüncesi ile temel varsayımlarında ve nihai ereklerinde örtüşmektedir. Buna göre, “Bilimsel Hakikat” yaklaşımı sınırlarını kendisinin belirlediği alanın dışında kalan ve ‘gerçeklik’ üzerine söz söyleme iddiasında bulunan tüm söylemleri ‘hakikat-dışı’ ifadesi ile eşanlamlı olarak kullandığı ‘bilim-dışı’ nitelemesiyle konumlandırmakta ve marjinalleştirerek ötekileştirmektedir. Özellikle pozitivizm ile kendisini gösteren metafizikten arınma ve bilim ile bilim-olmayanın sınırının netleştirilmesi girişimi, neo-pozitivizm ile metafizik olanın (bir başka deyişle bilimsel olmayanın) anlamsız olduğu sonucuna varmıştır. Lyotard, bu sınıflandırmayı Batı medeniyetinin doğuşundan başlayan kültür emperyalizminin bütün tarihi olarak görür:

Bilim adamı anlatsal önermelerin geçerliliğini sorgular ve bunların hiçbir zaman tartışma ve kanıtlamaya bağlı olmadığı sonucuna varır. Bunları farklı bir zihniyete ait olarak sınıflar: yaban, ilkel, gelişmemiş, gerici, yabancılaşmış, farklı görüşlerden ibaret, adetler, otorite, önyargı, cehalet, ideoloji. Anlatılar, masallar, mitler, efsaneler olarak yalnızca kadınlar ve çocuklar için uygundur. En iyisi bu karanlıkçılığı (obscurantism) medenileştirmek, eğitmek ve geliştirmek için ışık tutmaktır. (Lyotard, 2000, s. 65)

Postmodern eleştiri bu süreci bilimin daha önce mücadele ettiği dogmatik söylemin biçimine bürünerek onun yerini alması olarak okumaktadır. Hıristiyan engizisyonunda “yüce hakikat” ile çeliştiği için yargılanan Galileo’nun bilimi, neo-pozitivizm aşamasında gerçekliğe ilişkin “bilimsel hakikat”e uygun anlamlı ifadeler kurabilecek ve kuramayacak alanları

yargılayacak otorite konumuna yükselmiştir.⁴ Sorun, bilimin kendisinden önce otoriter konumda bulunan hakikat iddiasının yapamadığı bir biçimde kendisini ve konumunu nasıl meşrulaştırabildiği ya da meşrulaştırabileceğidir. Oysa Rorty'ye göre,

Ölçütler arama ayartısı dünyanın ya da insan benliğinin yaratılıştan gelen bir doğaya, bir öze sahip olduğunu düşünme şeklindeki daha genel bir ayartının bir türüdür. Yani, *ölçütler arama ayartısı bizim içerisinde dünyayı ya da kendimizi alışkanlıkla betimlediğimiz birçok dil arasından birine imtiyaz tanıma ayartısının sonucudur.* "Birer bütün olarak sözcük dağarlarının sahip ya da yoksun olabileceği dünyaya uygunluk" denilen bir ilişkinin ya da "benliğin gerçek doğasının dışı vurulması kapasitesi" gibi bir şeyin olduğuna inandığımız sürece, hangi sözcük dağarlarının bu arzu edilebilir boyuta sahip olduğunu bize anlatabilmek için yapılan geleneksel felsefi ölçüt [meşruiyet] arayışını sürdüreceğiz. (Rorty, 1995, s. 28, 29)

Bir başka deyişle, bilim kendisinden önceki Hakikat iddiası ile paylaştığı varsayımsal zemini terk ederse ve kendisini yeni bir dilde tanımlarsa meşruiyet krizini de ortadan kaldıracaktır. Artık amaç, gerçekliğe (dünyaya) uygunluk ya da gerçekliğin, onu yansıtan uygun bilgisini keşfetmek anlamında bilim etkinliğinde bulunmak değil, bilim adı verilen dil oyununun içkin kurallarının belirlediği etkinlik tarzı ile üretilmiş ve gerçekliğe uygulandığında sonuç veren bilgiyi üretmektir. Bu yapılırken bunun belirli bir oyuna göreli olduğu ve dil oyunları çeşitliliği içerisinde gerçekleştiği de unutulmamalıdır.

Bu şekilde kavranan bilgi, ideal bir görüşe doğru yol alan, hepsi de kendi içinde tutarlı bir kuramlar silsilesi değildir; derece derece hakikate yaklaşma değildir. Daha çok, her tekil kuram, her peri masalı, her efsanenin diğerlerini daha büyük bir açıklık ve güçle ifadeye zorladığı ve bu rekabet sürecinde bilincimizin gelişmesine katkıda bulunduğu, durmaksızın büyüyen, *birbirleriyle bağdaşmaz alternatif görüşler okyanusudur.* (Feyerabend, 1999, s. 45)

Dilin (özellikle bilimsel dilin) dünyayı (gerçekliği) bir 'ayna' gibi yansıttığına yönelik temel varsayımına bağlı kalmak dil oyunları arası farklılığı ve dilin çeşitliliğini örtmektedir. Bu örtü kaldırılıp çeşitlilik bir kez kabul edildikten sonra, farklı oyunlar kendi içlerinde belirlenmiş

⁴ Postmodern eleştirinin bu örneğinde Galile'nin bilim etkinliği ve bu etkinlik sonucu ulaştığı sonuçlarla pozitivism ve neo-pozitivism gibi bilim etkinliği ve kavramları üzerine oluşturulmuş söylemler ve ulaşılan sonuçların farklı alanlara ait olduğu unutulmamalıdır. Bir başka deyişle bilim ve bilim felsefesi açık olarak ayırt edilmelidir. Fakat bu örnek tarihsel bir süreci ve bu bağlamda bilimin konumlandırılışındaki değişimi, bilimin nasıl bir model olarak idealize edildiğini görebilmek açısından verimli bir örnektir. Çünkü böylesi bir modelin oluşturulmasının ardından bilgi üreten etkinlikler onunla karşılaştırılarak bilimsel ya da bilimsellik-dışı olarak değerlendirilmektedirler.

yapılar ya da yaşam içerisinde birbirlerine temas eden ‘çarklar’ olarak görülebilir olacaktır. Bu ‘çarklardan’ herhangi biri diğer çarklar ile uyumsuz hâle geldiğinde, zaman içerisinde o oyun eskimeye başlar ve oynanmaz olur. Bunların yerini (yine diğer oyunlar tarafından belirlenmiş) ihtiyaçlar, hedefler doğrultusunda ya da tamamen olumsal ve ‘kör’ bir biçimde ‘yeni’ oyunlar alır. Bu süreç ‘kör’dür, çünkü kesin olarak belirlenmiş kurallara ve aynı anlama gelecek biçimde bir yöntemle bağlı olarak gerçekleşmez. Yerleşik ve ‘normalleşmiş’ oyundan bir kopuş olduğu için o oyunun kurallarının geliştirilmesi de değildir. Gerçekliğe uygulanan dilsel aygıtlardan biri olan bilim çizgisel bir süreçte ilerleyen değil, diğer dilsel aygıtlarla uyumu ya da uyumsuzluğu bağlamında yeniden betimlemeler ile değişen bir dil oyunudur. Bununla birlikte “bilim kendi oyununu oynar, diğer dil oyunlarını meşrulaştırmaya muktedir değildir. (...) Her şeyin ötesinde, spekülasyonun varsaydığı gibi, kendisini meşrulaştırmaya muktedir değildir.” (Lyotard, 2000, s. 90) Başka bir deyişle diğer oyunlar ile uyumu ya da uyumsuzluğu bir meşrulaştırma bağlamında epistemolojik olarak belirlenmemektedir. Bu uyumsuzluk diğer aygıtlarla ya da yeni oyunla yapabildiklerimiz karşısında bir yetersizlik ya da ‘gereksizlik’ durumudur. Fakat bu durum açık bir şekilde kendisini gösterdiği zaman alternatif bir oyun sınırlı bir çevrede de olsa çoktan oynanmaya başlanmıştır. Diğer taraftan bilim oyununun içerisinde de benzer bir şekilde yeni ve farklı kuramlar alt dil oyunları olarak varlık kazanırlar ve yok olurlar. Wittgenstein’in anlatımı ile, “dilimiz eski bir kent gibi görülebilir: Küçük cadde ve meydanlardan, eski ve yeni evlerden, çeşitli dönemlerden ilavelerle evlerden bir labirent; ve bu, düzenli sokaklar ve aynı tarz evlerle çok sayıdaki yeni kasabalarla çevrilidir.” (Wittgenstein 1998, s. 19) Lyotard bu anlatımı temele alarak bilim bağlamında şu eklemeyi yapar:

Eski şehre varoşlar katarak, eski dil oyunlarına yeni dil oyunları eklenmektedir: “kimya sembolizmi ve sonsuz küçükler terkibi”. Otuzbeş yıl sonra listeye, makine dilleri, oyun teorisi matrisleri, müziksel terkibin yeni sistemleri, mantığın düzanlamsal olmayan formlarının terkib sistemleri (modal mantık, deontik mantık, temporal mantık), genetik kodlarının dili ve fonolojik yapıların grafiklerini de ekleyebiliriz. (Lyotard, 2000, s. 91)

Benzer bir biçimde Wittgenstein da şu ifadeleri kullanır: “Bir Copernicus’un ya da Darwin’in gerçek başarısı, doğru bir teori bulmak değil, yeni ve verimli bir bakış açısı bulmaktır.” (Wittgenstein, 2009, s. 145) Bu yaklaşım, detaylı betimlemesi bu çalışmanın sınırlarını aşsa da anılmadan geçilemeyecek özel bir bilim tarihi okumasının, Thomas Kuhn’un

'paradigma' anlayışının postmodern eleştirinin 'çarklarından' biri haline getirilmesinin sonucudur. Diğer taraftan da dilsel görelilik ilkesinin kabul edilmesi, akla Protagoras'ın savunduğu türden bir göreliliği de getirmektedir. Feyerabend, bu çağrışımı onaylar ve şu ifadeleri kullanır: "Protagorasçı görecilik geleneklerin ve değerlerin çoğulluğunu dikkate aldığı için, akla yatkındır. Ve insanın kendi köyünü ve barındırdığı garip adetleri dünyanın merkezi olarak görmediği için medenidir." (Feyerabend, 1999, s. 282)

Postmodern Bilimin Olanığı

Yukarıda küçük bir bölümü sayılan bilimin alt-dillerinin hepsini birden konuşabilen bir 'Özne' (oyuncu) yoktur.⁵ Fakat postmodern eleştiri bağlamında bir dil oyunu olarak bilimin sınırlarını belirleyen ve etkinliğini biçimlendiren, alt-oyunların özel farklılıklarını da içeren genel özellikler belirlenebilir. Buna göre, bilimsel bilgi aktarılabilecek ve diğerlerini dışta bırakacak bir düzenleme ihtiyaç duymaktadır. Bir başka deyişle kullandığı terimler tam olarak tanımlanmış ve tek anlamlı olmalıdırlar. Bu tek anlamlılık, terimin her durumda tek bir biçimde kullanılmalıdır. Bilimsel bir önermenin denetlenmesi ya da bilimsel olarak kabul edilmesi sanıldığı aksine herkese açık bir süreç değildir. Bu süreç ancak bilim adı verilen dil oyununun oyuncular tarafından yürütülebilir. Bu nedenle de bu oyunun kurallarını uygulayabilen oyunculardan oluşan bir bilim insanları cemaati (camiası) aynı zamanda denetleyici bir unsur olarak kurumsallaşır. (Lyotard, 2000, s. 61) Bilimsel devrimi ve sonraki gelişmeleri olanaklı kılan böylesi bir cemaatin tedricen oluşturulmuş olmasıdır. Öyle ki kozmoloji hakkında dinsel söyleme alternatif olabilecek ve dinsel terminolojiye başvurmaksızın betimlemelerde bulunabilecek bir dilin geliştirilme süreci yeni bir bilimsel cemaatin oluşum süreci ile örtüşmektedir. Diğer bir özellik ise ölçütlere ilişkindir. William James'in "başka bir yerde bir fark yaratmayan bir şeyin kendisi de 'farklı' olamaz – kendisini somut olgudaki bir farkta ifade edemeyen soyut doğruluk bir 'farklılık'a sahip değildir. (...) Felsefenin tüm işlevi bu ya da şu dünya görüşünün sizin ve benim üzerimizde, somut yaşantımızda nasıl somut bir farklılık yaratacağını bulmak olmalıdır" (James, 1955, s. 45)

⁵ Tüm bu alt diller (dil oyunları) birbirleri ile Wittgensteinci anlamda yakın 'akrabalık ilişkileri' içeren oyunlar olmanın ötesinde tek bir kapsayıcı oyuna tercüme edilebilir değildirler. Bu nedenle dil oyununun kurallarına aşinalık ile farklı bilim dalları arasında paylaşılan kurallara ya da benzerliklere dayalı olarak geçişler olanaklı olsa da tüm oyunları, tek bir oyuna indirgemek olanaksızdır. Bu nedenle bilimin 'birliği' de artık bir sorunsaldır: "(...)bu konuda birbirinden farklı düşünen o kadar çok birey, okul, tarihsel dönem, bilim var ki ister bir yöntem isterse bir olgu olarak bilime dair kapsamlı, tüketici ilkeler ortaya koymak son derece güçtür. 'Bilim' özü sonu tek bir kelimedir ama bu kelimeye tekabül eden tek bir varlık yoktur." (Feyerabend, 1999, s. 296)

biçiminde ifade ettiği pragmatizmine paralel olarak bütün dil oyunlarında olduğu gibi bilimde de tek ölçüt onun uygulaması sonucu ortaya çıkan şeyler, bir başka deyişle de bu dil oyunu ile yapılabilenlerdir. O halde bilime özgü içkin bir bilimsellik ölçütü olanaklı olsa da onun bir hakikat önerisi ya da meşru bir dil oyunu olarak ölçütü, içkin olarak belirlenmiş ve ilişkili olduğu diğer oyunlarla uyumlu amaçları doğrultusunda onunla yapılabilenlerdir. Herhangi bir dil oyununu meşru kılan tek ölçüt (aynı zamanda 'neden bilim?' sorusunun yanıtı) onunla yapılabilen şeyler ise, postmodern eleştiri çerçevesinde diğer etkinliklerden farklılığını öne sürebilen tek meşru bilim, teknoloji üreten ve pratik (eyleyen) özneye içerisinde eylediği doğaya uygulanabilir kavramsal aygıtlar ve denetim gücü sağlayan bilimdir. Bunun ötesinde Lyotard, postmodernitede temel bilimler ve bu alanda çalışan bilim adamlarının durumunu betimlemek için şu aktarımda bulunur: "P. B. Medawar kendi adına 'idealara sahip olmanın bilim adamının en yüksek görevi' olduğunu ve 'Bilimsel bir yöntemin' bulunmadığını, bilim adamının her şeyden önce 'hikayeler anlatan' bir kişi olduğunu söylemektedir. Tek fark, bilim adamının, bu hikayeleri doğrulamakla kayıtlı olmasıdır" (Lyotard, 2000, s. 128-129) Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, bu doğrulama bilim etkinliği için ortak ve tanımlayıcı bir bilimsel yöneme ya da tüm bilgi iddiaları için geçerli üst bir doğrulayıcı söyleme bağlı olarak değil, bilim oyununun içkin doğruluk tanımına ve doğrulama kurallarına bağlı olacaktır. "Bilim, kendisine diğer bütün dillerin çevrilebildiği ve değerlendirildiği genel bir metadile sahip değildir." (Lyotard, 2000, s. 138).

Böylelikle bilim, meşrulaştırılmak için *büyük anlatılara* başvurmayan ve kendisi de büyük anlatı, metadil (üstdil) olma iddiasında olmayan diğer anlatılar gibi bir *küçük anlatı* olarak varlığını sürdürecektir ve yaşamdaki oyunlar çoklusunun bir parçası olacaktır. O halde bilimsel hakikat de bilim oyununa görelidir. Diğer taraftan oyun zaman içerisinde oynandıkça değişimler gösterir ve bu değişimler bazı durumlarda kural değişimi olarak gerçekleşir. Bu kural değişimleri Kuhn'un bilim tarihi okumasında *bilimsel devrim* kavramı ile betimlediği paradigma değişimleridir. Değişim sonrası bir oyun, tedricen kendi oyuncular cemaatini yarattığında ve normalleştğinde bir gelenek halini alır. Bu bağlamda gelenekler ne iyidir ne de kötüdür, sadece vardır. Herhangi bir geleneğe katılmadan seçim yapabilmenin olanaklı olduğu varsayılsa bile, iki gelenek arasında seçim yapabilmeyi sağlayabilecek bir şey yoktur, çünkü seçimi olanaklı kılacak tüm ölçütler geleneklere görelidirler. Bir bilimsel gelenek / söylem bir meseleyi karara bağlamak için farklı geleneklerle / söylemlerle karşı karşıya

geldiğinde iki yol izleyebilir. İlki, katılımcıların tümünün ya da bir kısmının aynı geleneği benimsemiş oldukları ve onun standartlarına uygun yanıtları kabul ettikleri durumdur. Bu durumda, bir taraf henüz o geleneğin bir katılımcısı haline gelmediyse, katılana kadar eğitime tâbi tutulur ya da farklı yollarla ikna edilmeye çalışılır. Bu süreçte eğitim tartışma dışıdır ve erken evrede gerçekleşmesi tercih edilir. Feyerabend buna *güdümlü alışveriş* adını vermektedir. (Feyerabend, 1999, s. 283) Diğer taraftan pragmatik bir felsefenin rehberlik ettiği *açık alışverişte* (Feyerabend, 1999, s. 283-284) tarafların benimsedikleri gelenek belirsizleşir ve değişime açık tutulur. Tartışma ortamını biçimlendirecek öncel bir sistem sözü konusu değildir. Bu sistem süreç içerisinde icat edilir. Tartışmaya giren gelenekler bu süreçten etkilenmeden çıkamazlar ve süreç sonunda farklı gelenekler arasında bağlantılar kurulur. Böylece tartışma öncesi keskin bir göreliliğe bağlı olarak uzlaşamaz olan gelenekler ulaştıkları 'yeni' söylem içerisinde bağlamsal olarak başlangıçtaki görelilik durumunu aşabilirler. Postmodern bilim, *bilimsel olmayan* söylemlerle kökensel eşdeğerliliğini ve aşkın *mukayese edilemezliğini* (incommensurability)⁶ kabul ederek ve kendi içerisindeki kuramlar çoklusuna eşit tartışma ve açık alışveriş ortamını sağlayabilecek ve koruyabilecek koruyucu bir yapı olarak olanak kazanır. Diğer bir deyişle, postmodern bilim (eğer olanaklıysa) "*rehberlik edilen etkinliğin parçası olan ve onun tarafından değiştirilen rehber*"dir. (Feyerabend, 1999, s. 288) Bu, bilimin toplumsal olarak değersizleştirilmesi değil, toplumun temeli olarak görülmemesi anlamına gelmektedir. Benzer bir biçimde bilimsel olmayan ya da 'bilim karşıtı' bir söylem de temel olarak kabul edilemez. Postmodern yaklaşım temellerden ve indirgemeden vazgeçilmesi anlamına gelmektedir. Bu durum bir anlamıyla da (gerçekliğin doğru bilgisinin olanaklarının araştırılması olarak) epistemolojiden bir vazgeçişdir. Epistemolojinin ardından "bilgi"nin kuramsal olarak araştırılması ancak onun 'soykütüğü' ya da 'arkeolojisi' üzerinden bir tarih okuması ile olanaklı olacaktır.

⁶ Mukayese edilemezlik (*incommensurability*) ile karşılaştırılmazlık (*incomparability*) ayırt edilmelidir. İki söylemin (kuramın/paradigmanın/dil oyununun) karşılaştırılmaz olduğunu söylemek, bunlar arasındaki farkın da dile getirilemez olması anlamına gelecektir. Oysa iki 'farklı' söylemden söz etmek bile, bunların farklarını açığa çıkaran bir karşılaştırmaya dayalıdır. Ancak bu farklılıklar onlardan herhangi birinin gerçeklikle kurduğu ilişkide ayrıcalıklı olduğunu ya da söylemler arasında içkin ve doğal bir hiyerarşik konuma sahip olduğunu göstermez. Böylesi bir ayrıcalığı gösterebilecek nötr bir ölçüt yoktur. Söylemler bu bağlamda mukayese edilemezdir.

Sonuç: Bir Dil Oyunu Olarak Bilim ve Bilim Tarihi

Bir makalenin sınırları içerisinde, postmodern eleştiriler karşısında ve daha da önemlisi postmodern bir çağda bilimin olanaklı olup olmadığı ya da Aydınlanma'nın bilim imgesinin yaşatılıp yaşatılmayacağı gibi derin bir tartışmanın nihai yanıtına ulaşamayacağı açıktır. Bununla beraber, postmodern bir bilimin ancak onunla yapılabilenlerle diğer söylemlerden (oyunlardan) farklılaşabilecek bir söylem olarak olanak kazandığı söylenebilir. Diğer bir deyişle, metin içerisinde betimlenen, postmodernizmin pragmatizm ile paralellikler taşıyan ve naif realizmle uyumlu görülebilecek kanadı için bilim gerçekliğe uygulanan bir alet ya da alet kutusu olarak işlev görür. Onunla yapılabilenler, bilimin ayırt edici yönüdür. Bunun ötesinde diğer söylemlerle (oyunlarla) yapılacak bir karşılaştırma, tornavida ile çekici karşılaştırmak gibi olacaktır. Karşılaştırma sorusunun yanıtı, o aletle ne yapmak istediğimize göreli olacaktır.

Bu çalışmada genel karakteristiği üzerinden ele alınan postmodern eleştiri ile başlayan ve bilimsel devrimin bilim idealini savunanlarla postmodern olarak adlandırılan düşünürler arasındaki tartışma, bilimin dayanacağı ve bu yolla kendisini ve bilgi bağlamındaki 'doğal' otoritesini meşrulaştıracağı temelin ne olduğuna ya da olabileceğine ilişkindir. Postmodern yaklaşım, bir temelin var olduğunun 'kanıtlanması' kadar varolmadığının 'kanıtlanması' girişiminin de aynı tuzağa düşmek olduğunu ortaya koymaya çalışır. Feyerabend de aynı yaklaşımı savunur. *Tarihsel olmayan sürekli bir matris* ya da kategorik şemanın varlığını ya da olması gerektiğini peşinen kabul eden bir yaklaşımın ölçütleri ve yöntemi oluşturan ve böylece de meşruiyet temelini sağlayan 'A-Kavramları' krizin kaynağı ise böylesi bir temelin olmadığı savı bu kavramlara dayanarak ortaya koyulamaz. Satranç oyun kurallarına göre şah mat durumunda satranç tahtasındaki taşların belirli bir düzenlemesinde oyunun devam edebileceğinin 'keşfedilmesi'nin bir yolu yoktur. "Böylesi bir 'keşif', diyelim ki yapıldı, bir boşluğu filan doldurmaz, olası oyun pozisyonları bilgimize bir şey eklemeyiz, şu satranç dediğimiz oyunu sona erdirir." (Feyerabend, 1999, s. 254) Benzer bir biçimde problemin yaratılmasında etkin olan bir yöntem problemin çözümü için kullanılamaz. Problem ortadan kaldırıldığında aslında yapılmış olan değişmez bir ölçüt olarak görülen 'yöntem'in esnetilmesi ya da tamamen terk edilmesidir. Bu yaklaşım bir kez daha bilimsel ilerlemeyi devrimsel paradigma değişimleri ile açıklayan Thomas Kuhn'un bilim tarihi

okumasına götürmektedir. Bu da doğa bilimlerinin temelleri ve genel olarak bilimin gerçekliğin bilgisi olmak bağlamında meşruiyeti sorgulanırken genel olarak tarih bilimine, özelde ise belirli bir tarz bilim tarihi okumasına neden güvenmemiz ve meşru kabul etmemizin gerektiği sorusunu karşımıza çıkarmaktadır. Postmodern eleştiri, eleştirel argümanlarını mevcut duruma yöneltirken akıl yürütmesini genel olarak bilginin ve özelde bilimsel bilginin tarihsel değişim sürecine dayandırmakta ve buna ilişkin soykütük ya da arkeoloji çalışmasından elde ettiği (ya da türettiği) örnek vakalara gönderimde bulunmaktadır. Bernstein benzer bir gönderimle Feyerabend'in Galileo okumasını hatırlatır ve onun Galileo'nun yapmış olduğu şeyin ve bunu nasıl yaptığının bir yeniden inşasını ortaya koyduğunu ifade eder. (Bernstein, 2009, s. 97) Bilim tarihine ilişkin belirli bir tarih okumasının tercih edilmesi, bir başka deyişle de alternatif bir yeniden inşa, ikili bir durum oluşturmaktadır. Bu tarih okuması bilim tarihini 'olduğu gibi' ortaya koyma iddiasında ise eleştiri eleştirdiği şey ile özdeşleşecektir (Eleştiride örtük olarak yine A-Kavramlarına başvurulmuş olacaktır). Çünkü bu yaklaşım bir hakikat iddiası olarak olguya uygunluk iddiasında bulunmakta ve kuramdan bağımsız bir başvuru alanı olarak bilim tarihinin *keşfettiği* tarihsel olguyu kabul etmektedir. Diğer durumda ise bu tarih okuması nedenlere (örnek vakalara) dayandırılabilse bile, bu nedenler onu 'Doğru' ya da rakip okumalar karşısında zorunlu biçimde seçilmesi gereken olarak konumlandırmayacaktır. Nedenler (örnek vakaların 'açıklamaları') okumanın doğruluğunu kanıtlamazlar, sadece okumayı destekler niteliktedirler. Bu bağlamda destekleyici neden(ler) klasik anlamıyla doğrulayıcı değildir. Bunlar müzakere ortamında katılımcıları ikna etmek için kullanılacak ve sunuş biçimleriyle iç içe geçmiş retoriksel araçlar konumundadır. Bu durum özellikle yeni bir oyunun (kuramın) ortaya çıktığı dönemlerde ya da iki farklı oyunun ilk karşılaşmalarında söz konusu olmaktadır. Destekleyici olguyu kabul etmek, kabulden itibaren olgunun içerisinde oluşturulduğu söylemin (kuramın / tarih okumasının) oyununa dahil olmak, kuramın dilini konuşmaya başlamak demektir. Bu, bilim tarihine ilişkin yeni (alternatif) bir oyuna geçiştir. Diğer taraftan bu geçiş, mevcut bilim modelini de belirleyecek ve anlamlandırarak, Bilimsel Devrim'in bilim idealizasyonunu artık tercih edilemez kılacak denli keskin bir değişimdir.

Postmodernizme göre, klasik yaklaşımın sorusu "böyle bir değişim '*gerçekten*' yaşanmış mıdır?" olacaktır. Bir başka deyişle, bilim etkinliğinin fiili gelişimi ve değişimi ile Bilimsel Devrim sonrası ortaya çıkan bilim imajına dayalı bilim tarihi okumasının

uyumsuzluğu, kendisi ile bilimsel etkinliği değerlendirebileceğimiz yeni bir bilim tanımını kendiliğinden mi açığa çıkarmaktadır yoksa bunu gerekli kılan (ya da talep eden) bilim-dışı etkenler mi söz konusudur? O halde 'kriz' (eğer söz konusuysa) nasıl tanımlanacaktır? İlk yaklaşım, açığa çıktığı günden bu güne dek süren bilim etkinliği ile uyuşmayan bir bilim idealizasyonunun (tanımının / imajının) olduğunu ve krizin bu 'yanlış' tanımlamadan kaynaklandığını ileri sürer. Bir başka deyişle bilim felsefesinin ortaya koyduğu 'bilim kuramı' ile 'bilim olgusu' uyuşmamaktadır. Bu yaklaşıma göre bilim tarihi bu uyumsuzluğa ilişkin tarihsel olguları açığa çıkaran ve bu olguları oldukları halleri ile saptayabilen disiplindir.

İkinci tanım, bilimin tarihsel olarak değişim gösteren bir etkinlik olduğunu ve bu değişime bağlı olarak artık geçerliliğini yitirmiş olan Aydınlanmanın bilim idealizasyonunda ısrar etmenin krizin kaynağı olduğunu ileri sürer. Buna göre paradigmatik değişimleri betimleyebilecek tarzda bir bilim tarihi okuması, fiili bilim etkinliğini anlayabilmemiz ve ona uygun 'bilim kuramını' oluşturabilmemiz için de bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak paradigmatik değişimlerin kabul edilmesi, kendi geçmişini yıkan bir bilim anlayışını da açığa çıkarır. Terk edilmiş bir paradigmanın dünyası artık edimsel bir dünya değildir. Mevcut bilim etkinliği 'yeni' bir dünyada 'yeni' problemleri çözmektedir. Bilim tarihi 'eski' dünyalar üzerine yapılmış arkeolojik bir çalışmadır. Tarihteki açık ya da örtük bilimsel devrimleri (paradigma değişimlerini) tespit ettikçe bilimin gelişim sürecini ve bugünkü bilimi (genel olarak bilim adı verilen etkinliğin doğasını) anlayabilmemizi sağlayacaktır. Bu yaklaşımda da krizin nedeni doğasında keskin değişim olanakları barındıran bir etkinliği, değişimi kavrayamayacak bir kuramsal çerçeve ile anlamaya ve tanımlamaya çalışmakta yatmaktadır.

Üçüncü yaklaşım ise krizin sosyal bilimler alanına özgü olduğunu ve bunun genel bilim idealizasyonuna yansıtılmasının bir hata olduğunu savunur. Buna göre kendileri de birer sosyal bilimci olan bilim tarihçileri tarihe hangi 'kuram' ile yaklaşacaklarını seçme noktasında sosyal bilimlerin meşruiyet krizine düşebilirler, fakat bu kriz bilimin (doğa bilimlerinin) içkin gelişimi ile ilişkili değildir. Bilim tarihi verilerine dayalı olarak bu bağlamda bilimde bir kriz teşhis edildiği savlanırsa, aslında bu krizi teşhis eden sosyal bilimin kendi alanına ilişkin bir durum olacaktır.

Görüleceği üzere her üç yaklaşımda da krizi aşmanın yegane yolu nesneye uygun yöntemin bulunması (kuramın nesnesine uygun hale getirilmesi) olarak gösterilmektedir.

Sorun, tarihini de kapsamak üzere bilim etkinliğini 'doğasına' uygun bir yöntemle ele alabilmektir. Oysa postmodern eleştiri bu üç yaklaşımın da ötesinde, krizin kaynağı olarak gördüğü tarih-üstü daimi ve sürekli bir yöntem, standartlar ve tanımlar olarak temel düşüncesinden ve temel arayışından uzaklaşmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda bilim tarihi, bilimin temellendirilmesi için nötr olguların ya da bilim etkinliğinin 'doğasını' tam olarak açığa vuran bilimsel çalışmaların tespit edildiği bir disiplin değildir. Buna göre, nötr, kendinde olguların kabulü olarak "verili olanın miti"nin epistemolojik çeşitlerinden, aynı mitin tarihsel çeşitlerine başvurarak kurtulma tutkusundan uzak durulmalıdır. (Bernstein, 2009, s. 108)

Postmodern bir bilim tarihi, ancak ve ancak bilim oyununun gelişimini anlayabilmek için bir soykütük çalışması olarak işlev gören ve bu bağlamda fiili bilim etkinliğinin olanaklı tanımlamaları ve toplumsal / tarihsel konumlandırılışı için destekleyici nedenlerin üretildiği bir dil oyunudur. Bu sonucun haklılandırılabilmesi için talep edilecek 'kanıtlayıcı / temellendirici nedenler', sonucu açığa çıkaran yaklaşımın tam da bu bağlamdaki zorunluluğu ortadan kaldırmayı amaçlamasından ötürü söz konusu edilemezdir. Destekleyici nedenler ise bu metinde genel hatları ile betimlenmeye çalışılmıştır. Oysa bu alandaki tartışma klasik anlamıyla kanıtlayıcı nedenler isteyen bir tarafla, kanıtlayıcı nedenlerin var olmadığı savı da dahil olmak üzere hiçbir savın bağımsız bir temele ve bu temele bağlı nedenlere sahip olmadığını, müzakere ortamında her savın (ve içerisinde ifade bulduğu söylemin) özsel olarak eşit olduğunu öne süren başka bir taraf arasındadır. Bu nedenle de "tartışma uygun temel ne olduğuna ve bunu nasıl bildiğimize ilişkin tözel iddialardan giderek kanıtlama yükünün kimde olduğu sorusuna doğru kayma eğilimindedir." (Bernstein, 2009, s. 13)

Bilimselliğin tartışılması bağlamında postmodern bir çağda yaşayıp yaşamadığımızı belirleyecek olan da şu sorunun yanıtında gizlidir: Bernstein'ın ifade ettiği tartışma bilim insanları ile bu eleştirileri dile getirenler arasında 'gerçekten' yapılmakta mıdır? Eğer çağdaş tartışma içerisinde Bernstein'ın ifade ettiği bu sav geçerli ise, bir başka deyişle artık sorun kanıtlama yükünün kimde olduğu sorununa evrilmiş ise bir müzakere ortamının söz konusu olduğu ve tarafların açık ya da örtük olarak özsel eşitliği kabul eden bir pozisyonda oldukları görülecektir. Bernstein, genel olarak bilimde, özel olarak ise doğa bilimleri felsefesindeki sürecin özel terimlerin (mantıksal olarak uygun adlar ve açık tanımların) anlamı ve referansına takıntı ile başladığını, empirik olarak anlamlı ifade ya da önermeleri ayırt etmek için kesin bir kriter arayışına yöneldiğini, daha sonra rekabet halindeki kavramsal şemaların

değerlendirilmesine kaydığını ve nihayet bilimin, ihtilafli ve rekabet halinde paradigma teorileri, araştırma programları ve araştırma geleneklerinin mevcut olduğu tarihsel dinamik bir süreç olarak anlaşılması gerektiği sonucuna vardığını ifade eder. (Bernstein, 2009, s. 245) Postmodern anlayış içerisinde bilim etkinliğinin öz-bilinci olarak da görülebilecek ve 'Postempirisist Bilim Felsefesi ve Tarihi' olarak adlandırılabilir bu süreç, postmodern durumun kendi modernite eleştirisinden üretebileceği olanaklı bilim felsefesi ve bilim tarihi yaklaşımıdır. Bu olanaklılık önerisi, bilimsel ilerlemeyi devrimsellik üzerinden kabul etmekte ve 'ilerleme'yi radikal değişimlerle özdeşleştirmektedir. Bu anlamıyla ilerleme, bilimsel ilerlemenin sürekli bir tarih dışı şemaya ya da nötr betimsel bir dile başvurarak ölçülebileceğini reddederken bilimin tarihsel sürekliliğinin ve birliğinin 'iptal' edilmesine bağlı olarak, bilimin uygulaması olarak teknolojinin başka bir 'değer söylemi' bağlamında değerlendirilmesi dışında ilerlemenin nasıl belirlenebileceği sorusunu açığa çıkarmakla beraber soruyu cevapsız bırakmaktadır. Bu soruya verilecek postmodern yanıt, ancak belirli bir bilim tarihi okumasının işaret edilmesi olacaktır. Bununla beraber, kendisi de belirli bir bilim tarihi okumasına dayalı olan postmodern bilim anlayışı, neden bu okumanın diğer okumalar arasından seçilmesi gerektiği sorusuna 'doğruluk' ve 'tarihsel olgu' kavramlarını kullanmadan cevap vermek durumundadır.

Postmodern bir bilimin olanağı, bu ve benzer sorulara verilen yanıtların gücünden öte, postmodern eleştirinin açığa çıkardığı 'Üst-anlatılardan arındırılmış bir bilimin diğer söylemlerden üstünlüğü nedir?' sorusunun sarsıcı gücüne bağlı olarak kendisini 'dogmatik bilim'den özgürleşme projesi olarak göstermiştir. Bu olanaklılık, uygulaması ile özdeşleştirilen ve 'parçalanmış' bir etkinliği yapıya kavuşturan 'bilim' sözcüğünün, Platon'dan bu yana gelen tarihsel anlam yükünden boşaltılması ve 'bilimsel' nitelemesi ile beraber kullanımının değiştirilmesi ile öne sürülebilecek bir olanaklılıktır. Bu alternatif kullanımda artık 'bilimsel' sözcüğü dillendirildiğinde bir imtiyaz talebine bağlı otoriter bir konumdan konuşulmamaktadır. Bu 'dilsel değişim' Aydınlanma projesinin özgürlük düşünüyü tamamlayacak nitelikte, dogmatik dinsel söylemlerden ve din adamları cemaatinden olduğu denli 'hakikat' iddiasındaki otoriter bilimden ve uzmanlaşmış bilim insanları cemaatinden de bir özgürleşme hareketi olarak öne sürülmektedir. Fakat bu dönüşümün, tam tersine, Aydınlanma'nın 'kazanımları' pahasına mı gerçekleşmekte olduğu tartışılması gereken ve bilim felsefesinin ötesinde politik içerimleri de olan bir konudur. Öyle ki, postmodern

düşüncenin 'her şey gider (anything goes)' anlayışına bağlı sınırlanmamış çoğulculuğunun serbest ruhu, sınırlanmamış bir yıkımın potansiyel gücü ve 'temeli' haline gelebilir. Çünkü, söylemler çoğulluğunu öneren bu düşüncenin, karşı karşıya gelen söylemlerin ve bu söylemlerin biçimlendirdiği cemaatlerin (toplulukların) Feyerabend'in 'açık alışveriş'ine gireceklerinin teminatı verilemez. Bunun da ötesinde, söylemlerin neden açık alışverişe girmeleri gerektiği sorusunun yanıtı da retoriksel yapısıyla boşlukta durmaktadır. Bu 'boşluğa' bağlı olarak, postmodernizmin önerdiği özgürlüğün, tam karşıtı olan köktenci-dogmatik düşüncenin geri dönüşü için kapıları açabileceği kaygısı bu metnin sonuç cümlesini şöyle şekillendirmektedir: Bilimciliğin katı sınırlarını eleştirirken dahi, olgulardan tümüyle kopmamak ve köktenci-dogmatik düşünce karşısında direnebilecek tüm kavramsal aygıtları kaybetmemek adına biraz 'pozitivist' olmakta yarar vardır.

Kaynakça

- Bernstein, R.J. (2009). *Objektivizmin ve Rölativizmin Ötesi –Bilim, Hermenoytik ve Praxis-*, (çev. Feridun Yılmaz), İstanbul: Paradigma.
- Feyerabend, P. (1999). *Yönteme Karşı*, (çev. Ertuğrul Başer), İstanbul: Ayrıntı.
- Gavroğlu, K.(1996). *Bilimlerin Geçmişinden Tarih Üretmek*, (çev. Ari Çokona) İstanbul: İletişim.
- James, W. (1955). *Pragmatism, and four essays from The Meaning of Truth*, New York: Meridian.
- Kuhn, T. (2000). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, (çev. Nilüfer Kuyaş), İstanbul: Alan.
- Lyotard, J.F. (2000). *Postmodern Durum*, (çev. Ahmet Çiğdem), Ankara: Vadi.
- Raskin, M.& N.Chomsky (2008). *Postmodernizm ve Rasyonalite*, (çev. Sevinç Altınçekiç & Taylan Doğan) İstanbul: bgst.
- Rorty, R. (1995). *Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma*, (çev. Mehmet Küçük - Alev Türker), İstanbul: Ayrıntı.

Tüzen, H. (2008). Postmodernizm Mitosu. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 145-158.

Wittgenstein, .L. (1998). *Felsefi Soruşturmalara*, (çev. Deniz Kanit), İstanbul: Küyerel.

Wittgenstein, L. (2009). *Kesinlik Üstüne + Kültür ve Değer*, (çev. Doğan Şahiner), İstanbul: Metis.

YAZAR HAKKINDA

Ömer Faik Anlı, Ankara Üniversitesi DTCF Felsefe Bölümü'nden 2006 yılında, *Dostoyevski'nin Karamazov Kardeşler Romanı Bağlamında Kierkegaard'ın 'Varoluş Alanları'nın İncelenmesi* başlıklı bitirme tezini tamamlayarak mezun oldu. Aynı yıl içerisinde Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sistematiik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı'nda başladığı Yüksek Lisans çalışmasını 2008 yılında *Richard Rorty'de Pragmatizm – Realizm Uyumu* başlıklı Yüksek Lisans Tezini tamamlayarak tamamladı. 2008 yılında başladığı Doktora çalışmasına Bilim Tarihi Anabilim Dalı'nda devam etmektedir. 2009 yılından bu yana A.Ü. DTCF Felsefe Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Başlıca ilgi alanları epistemoloji, bilim felsefesi, post-modern düşüncedir. Erişim: omeranli@yahoo.com

SUMMARY

In this study, it is considered the change of science image from modernism to post-modernism in the context of Lyotard, Feyerabend and Rorty's thoughts. Science which was seen as the principal intellectual act of modern man since the Enlightenment was questioned by post-modern philosophers. They thought that, science is not the only way to get knowledge about reality or it is not the unique truth which reflects the world. For example, as a post-modern philosopher, Richard Rorty calls himself a pragmatist thinker; for him, "truth" is just the name of a property which all true statements share. We have to make a distinction between truth and reality. Representational realists whom thoughts are based on modern science image, hold that people have beliefs some of which are true because they correspond with the way the world is. Rorty argued that truth was not a correspondence between words and reality but rather "the widest possible intersubjective agreement." For Rorty, the notions of reality, ideas, representations, correspondence, and givenness are all part of the one paradigm which he wishes to overthrow. He thinks that truth is merely a human invention. Truth is not a mirror of reality but a narrative about reality.

The concept of 'narrative' connects this approach to Lyotard's thought. Lyotard defines this era (post-modern era) as a incredulity towards meta-narratives. In his work, *The Postmodern Condition : A Report on Knowledge*, he argues that this incredulity is undoubtedly a product of progress in the sciences. This progress which begins with the goal of rejecting the metaphysics is resulted with rejection of science as a meta-narrative. By this reject, science will lost its exclusive status. Because, as a small narrative, science doesn't have any explanation power over against other narratives. The main question of this study rises from this result: Is it possible to make science in the post-modern condition? Is this new image of science (post-modern science) really Science?